

עגנון הצמחוני

צמחונותו של עגנון והשפעתה על יצירתו נדונו בהרצאה ובספר מעוררי מחשבה

בשבוע שעבר עמדה ד"ר רנה לי, מרצה לשעבר לעברית בקווינס-קולג', בפני כמה עשרות מאזינים בסניף הירושלמי של אגודת הצמחונים היהודים. נושא הרצאתה היה "עגנון והצמחונות", רמי הכניסה היו ב' עגנון והצמחונות' רנה לי; רשפים, 263 עמודים פלאסטיק מרופדים בכריות. המארח מטעם הסניף הקפיד להנציח את האירוע במצלמת חובבים, ספרה הטרי של המרצה נמכר בהנחה גדולה בהשוואה לחנויות, ומחמת בעיות בשמיעת שפה ראשונה ו/או שנייה בקרב ציבור הצמחונים היהודים, הקפידה המרצה לומר כל משפט פעמיים, בעברית ובאנגלית. כהרצאת דברים דרלשונית זה היה מעט מתיש. לעומת זאת הספר התגלה דווקא כמעורר השראה.

צמחונותו של עגנון היתה מן המפורסמות, ודומה שהוסיפה לאיזה מימד חידתי באישיותו. אולם נושא זה לא טופל עד כה בהרחבה, ולכל היותר נדחק להערות שר ליים במחקרים מלומדים שהוקדשו ליציר

רתו. לי מנסה לבדוק את "רישומה העמוק" של הצמחונות, כפי שהתבטאה באישיותו ובספריו. היא סוקרת בחריצות את דמויות הצמחונים המאכלסים את יצירתו, את סצינות הזלילה הגרוטסקיות ואת היחס לחיות, ומגיעה לכלל שרטוט של השקפת עולם צמחונית שלמה. הצמחונות מטופלת כאן כאידיאל רוחני ומוסרי, הכרוך בתפיסה אוטופיסטית, בהטפה לאי אלימות ובכיסופי גאולה משיחיים. בהיותה חריגה ומנוגדת למסלול ההמוני החומרני, היא נחלתם של יוצאי דופן ובני עלייה. אלו נתפסים לעתים כמעין "סוטים חברתיים" וממלאים שלא בטובתם את תקן "משוגע איש הרוח".

טיפוס הצמחוני העגנוני מעוצב כיוצא דופן מעודו, המצוי בקרדזויות של אורח בחברה הבשרנית שהוא נקלע אליה. אנינות צמחונית נלווית לפעמים לפרישות מסוימת מבשר התאוה של הפיתוי המיני הנקבי, ואילו בהקשרים אחרים, כגון הירשל של "סיפור פשוט", היא מאובחנת

בידי החברה כשיגעון. הברלנטו והנכסיו על הצמחוני משתלבת בדמותו של הסופר כמתבונן מן הצד וכמי שמסוגל לגילוי אמפאתיה כלפי השלשלת הגדולה של היצורים החיים.

אחד הנושאים המעניינים הנידונים בספר הוא היחס בין האידיאל הצמחוני לבין מקורות היהדות. רוב המקורות אינם מצדדים בצמחונות, והם נוטים לפתור את בעיית האכזריות באמצעות שחיטה כשרה. מישנה צמחונית יהודית עשויה, עם זאת, למצוא סימוכים בהשקפות ר' יוסף אלבו ואברבנאל, שהגיעו לשיא פיתוחן בתפיסתו המשיחית של הרב קוק.

"עניין הבשר אינו מוזן הכרחי והוא שאלת זוללות ומילוי מעיים", כתב אברבנאל, וצמחונים יהודים אדוקים נטו להאמין כי ברורות הראשונים, "מאדם ועד נח היו ועגעטאריאנער גמורים, מפני שלא היתה להם אכילת בשר כלל". המעבר לבשרנות מוזהה עם הנפילה שבעקבות המבול והוא עדות להירדררות מוסרית. למעשה רוב ההיסטוריה האנושית נתפסת מנקודת המבט של הצמחונות הרוחנית כאפיזודה של ירידה, שבתחילתה עומד הגעגוע האבוד לגן העדן ולעצי הפרי הנחמדים למראה, ובסופה הכמיהה לעידן משיחי של הרמוניה בחיק הזאב והכבש.

המהלך הצמחוני בחיי עגנון נובע מחוויית נעורים טראומאטית, כשאביו ניסה ללמדו הלכות שחיטה וביקש להרגים לו באורח מוחשי את הסוגיה באמצעות ביקור לימודי בבית-המטבחיים. שמואל יוסף הציר נתקף הלחלה למראה הדם, והזעזוע

מגורלם של בעלי-החיים המשיך לחלחל לאורך ספריו. כנאום הנובל לא שכח להריות לחיות על ההשראה שהעניקו לה: "כדי לא לקפח שבר כל ברית, וייעוצי להחיות בהמות חיות ועופות שלמדתי מהם". למרות מסירותו הנפשית לרעיון הצמחוני, נותר בבחינת צמחוני למחצה: התקשה להימנע מאכילת דגים, מעישון ומזלילה מוד-מנת, וככל שניסה "למצוץ סוכריות במקום סיגריות", התקשה להתאפק, וזלת בשבתות.

הצמחונות ביצירתו נקשרת במעלות תרומיות ובאיוז הכרה רוחנית מקפת בדבר חסדו של הבורא השפוך על העולם. לעומתה מוזהה הבשרנות עם גילוי אכזריות ושפיכות דמים, חמדת ממון וגילוי עריות. יחסים אסורים עם נוכריות טעונים בריחם המסליד של מאכלים אסורים ובמראות זועזוע של שחיטות לא כשרות. עגנון מעניק נשמה ואישיות לחיות שביצירתו, מלבב כרחמים את הסוסים החביבים המושכים את העלילה ב"הכנסת

כלה", ומסובב את הדברים כך שלסונקה החתולה תביא ישועה לכל ישראל. הוא סולד ממנהג הכפרות וממלכודות עכברים (הגם שהוא זרד לגורל ספרייתו), ומזהה את השוחט עם מלאך המוות ואת הקצב עם איש הדמים הצבאי. התרנגולות הנשחטות בסרטנע בניירורק נהפכות אצלו בבואה למכונת ההשמדה הנאצית.

במדינה האידיאלית של אפלאטון אוכי לים תאנים, אפונים ופולים, באוטופיה של תומאס מורס מתנזרים החסידים הקדושים מבשר ומתענוגות, ובחזון הצמחונות המשיחי של הרב קוק נוטפים הזרים עסיס והגבעות זולגות חלב. הראייה ציפה לעידן של שלמות, שבו ישרור שלום עולמי וייפסק צערן של החיות. חזון הצמחונות והשלום שלו היה מוכן לקבל מצב כשרני של הלכות שחיטה רק כהכשרה לקראת ההתעלות הצפויה. עגנון, שראה ברב קוק "גאון וצדיק וחכם" כליל המעלות, שאב ממנו תעצומות נפש בחזונו הצמחוני: הגאר לה נתפסה כשיבה לארץ-ישראל המתפקדת כגן עדן של פירות, והישועה כרפואה שלמה, המושגת מכוח שירת עשבים מלאכית. "עשב אחד יש בין עשבי השדה שאינו קמל לעולם... וממנו עתיד משיח בן דוד להריח במוצאי-שבת ראשונה לגאולה".

חבל שלא הקדיש דיון מקיף יותר לחיטת פעת החסידות הבראסלבית על הצמחונות העגנונית ולשאלת המיסטיקה היהודית והצמחונות. גם כך מצליחה לי לגעת בנשית מת הדברים והחיות ובאיוז בשורה רוחנית מוסרית חיונית מאוד, שהרבה ספרי חקירות אקדמיים מקפידים להתגור ממנה.

אלי שי

כל העיר ירושלים

5.11.93

